

Debatten om gymnasieskolernes biblioteker 1918-22

Fra forskningsbibliotek til pædagogisk studiesamling

Af Erik Nørr

I 1903 aflivede almenkoleloven – som beskrevet af Vagn Skovgaard-Petersen i hans disputats – den gamle klassiske latinskole. De klassiske sprog blev reduceret kraftigt til fordel for fag, der blev anset for at stå nærmere det moderne samfunds behov. De almindelige fag skulle være dansk, historie, moderne sprog og naturvidenskab, og kun i beskednere grad de gamle klassiske dannelsesfag. Samtidig ønskede lovgiverne nye pædagogiske principper fremmet i undervisningen: klasseundervisning og elevernes selvvirksomhed var fremtidens kodeord. Gymnasie lærernes uddannelse skulle ikke kun være rent faglig, men også pædagogisk.

Den højere almenkoles lærere og elever stillede andre krav til bøger og hjælpemidler end den klassiske latinskole – krav, som de gamle latinskoler store bibliotekssamlinger ikke uden videre kunne opfylde. Samtidig med etableringen af det nye gymnasium skete der i de første årtier af det 20. århundrede på det nærmeste en revolution inden for biblioteksvæsenet. Både forskerne og den brede befolkning fik nye muligheder for at låne bøger via det nye bibliotekssystem, der var under opbygning.

Diskussionen om gymnasiernes fremtidige biblioteksbehov og de gamle samlingers fremtid, der førtes i årene omkring 1920, har således stor interesse set både fra en skolehistorisk og en bibliotekshistorisk synsvinkel.

Latinskolerne som forskningsmiljøer

De gamle offentlige latinskoler havde omkring 1920 særdeles omfattende bogsamlinger. Mængdemæssigt kan det anskueliggøres af følgende omtrentlige tal: Sorø Akademi 60.000 bind, Aalborg Katedralskole (forenet med stiftsbiblioteket) 40.000, Metropolitanskolen og Aarhus Katedralskole hver 30.000, Ribe Katedralskole 26.000, Horsens Statsskole og Odense Katedralskole hver 25.000, Frederiksborg Statsskole 24.000, Viborg Katedralskole 20.000, Nykøbing og Roskilde katedralskoler hver 15.000, Randers Statsskole 14.000 samt Rønne Statsskole 10.000 bind. Hertil kommer den særligt stillede Herlufsholm Skole, der havde en bibliotekssamling på ca. 35.000 bind.¹

Nogle af samlingernes oprindelse fortæller sig langt tilbage i tiden, men de første krav i lovgivningen om, at latinskolerne skulle oprette bogsamlinger, findes i forordning af 11. maj 1775, hvor hele seks paragraffer (42-47) er helliget dette emne. Disse bestemmelser er senere overført til det 19. århundredes skolelovgivning (se Plakat 22. maj 1805 § 9 og Forordn. 7. november 1809 § 126).

Skolerne fik beskedne beløb til indkøb af bøger, men alle skoler fik betydelige forøgelser ved, at tidligere elever og lærere eller andre mæcener forærede bøger eller pengemidler til indkøb til deres gamle skoler. Nogle steder stillede giverne krav om, at deres bogsamling for al fremtid skulle bevares som en enhed. Som eksempel kan nævnes overlærer Karl Schmidts store samling af Napoleonlitteratur, der endnu i dag kan studeres på Odense Katedralskoles bibliotek i samme skikkelse, som da den blev foræret til skolen i 1923.² Bogsamlingernes indhold blev på den måde meget ujævnt, da de testamenterede samlinger ofte var meget ensidige, helt afhængig af givernes interesse. Ofte var giverne teologer eller filologer, hvilket forstærkede den overvægt af bøger om teologi, historie og klassiske sprog, som latinskolebibliotekerne i forvejen havde på grund af skolernes indkøbspolitik. Lauritz Nielsen har i sin bog »Danske Stifts- og Skolebiblioteker« (1925) givet en historisk redegørelse for hver enkelt latinskoles bogsamlings oprindelse og indhold. Det fremgår heraf, at skolerne for-

Den berømte franske Encyklopædi fra Oplysnings-tiden hørte med til den højeste dannelse i de gamle latinskoler. Her står en fynsk gymnasielærer med et af bindene i Odense Katedralskoles bibliotek. Foto: 1990.

uden litteratur fra det 19. århundrede havde en lang række klenodier, som må betragtes som boghistoriske skatte. En del skoler havde ejet inkunabler (udenlandske bøger trykt før 1501/ danske bøger trykt før 1550), men en del af disse var blevet udleveret til Det kgl. Bibliotek efter 1908.³ Der var dog stadig mange bøger tilbage på skolerne fra det 16., 17. og 18. århundrede. Som eksempel på kostbarhederne kan nævnes, at der ikke var den skole, der ikke ejede et eksemplar af Den danske Vitruvius og Flora Danica.

Bøgerne var fra starten beregnet til brug for lærerne ved undervisning og til eventuel forskning. I Instruksen for Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler pålægges det direktionen at sørge for, at »ingen Skole fattes de nødvendige Hielpemidler for Lærerne til hensigtsmæssig Forberedelse til deres Lectioner og til ustandset Fremgang i egne Studier«.⁴

I det 19. århundredes latinske skole havde en del af lærerne tid til at drive videnskabelige studier. Ifølge lønningsloven af 1855 var de offentlige latinskolers adjunkter og overlærere pligtige til at undervise 24 timer om ugen (nogle af dem tog dog også overtimer). Arbejdernes arbejdstid lå på samme tid på 10-12 timer 6 dage om ugen. I dag underviser gymnasiellærerne kun få timer mindre end i 1855, medens det almindelige arbejdsmarkeds arbejdstid er formodsket betragteligt. Ved cirkulære 14. september 1839 blev det forlangt, at alle latinske skoler skulle udgive et trykt skoleprogram hvert år, og at disse normalt skulle indeholde en videnskabelig afhandling. Bestemmelsen førte til, at en lang række rektorer og latinskelelærere i resten af århundredet skrev en mængde videnskabelige afhandlinger, hvoraf de fik trykt en væsentlig del i deres skoles programmer. Latinskolernes biblioteker var en nødvendig forudsætning for udarbejdelsen af disse artikler. Adgangen til bibliotekerne lettedes i den samme periode ved, at de fleste skoler udgav trykte oversigter over samlingernes indhold.

De videnskabelige artikler falder inden for næsten alle skolens fagområder, selv om artikler om klassiske sprog og kultur, nordisk litteratur og sprog samt historie er hyppigst i antal.⁵ Den mest kendte forsker, der offentliggjorde afhandlinger i skoleprogrammerne, var den senere historieprofessor Caspar Paludan-Müller, der var overlærer ved Odense Katedralskole indtil 1853, hvor han som skolens bibliotekar gjorde et stort arbejde for biblioteket. Fra 1853-72 var han rektor ved Nykøbing Katedralskole. De to katedralskolers biblioteker og i Odense også stiftsbiblioteket og Karen Brahes Samling var en helt nødvendig forudsætning for, at Paludan-Müller kunne sidde i provinsen og skrive, selv om han dog samtidig var afhængig af supplerende hjemlån fra Det kongelige Bibliotek, og af, at han kunne få tid til at opholde sig ved Gehejmearkivet i København.⁶ Et større værk om Syvårskrigen blev aldrig skrevet, da han ikke kunne hjemlåne Kancelliets protokoller. Selv om Paludan-Müller betegnede det som »saa godt som en Røst i Ørkenen«, da han havde publiceret sin artikel om Harald Blåtand i Odenses program 1832, fortsatte han med at benytte skoleprogrammerne. Hans kendte artikel om Saxo Grammaticus og hans grav offentliggjorde han i Nykøbingens program i 1861, selv om Historisk Tidsskrift stod på spring for at få artiklen. Latinskolernes samlinger af videnskabelig og anden litteratur og den mulighed, skoleprogrammerne gav lærerne for at få offentliggjort deres skrivelser (sommestider blev de sikkert »tvunget« af rektor til at »fylde« programmet med stof), bidrog til at gøre det 19. århundredes offentlige latinske skoler til små forskningsinstitutioner.

Hovedparten af latinskolernes biblioteker var lukket for andre end skolens lærere og elever, der dog for det meste anvendte disciplenes såkaldte »morskabsbiblioteker«, der fandtes ved de fleste skoler. Kun enkelte steder kunne samlingerne benyttes af andre, men benyttelsen var yderst beskeden. I slutningen af det 19. århundrede fik de fleste skoler ministeriets tilladelse til at låne bøger ud til andre interesserede i byen og omegnen, og skolens biblioteker holdt åben for udlån en time om ugen, hvor eventuelle lånere kunne komme. Horsens lærde Skole var foregangsskole på dette område. Skolens rektor fik tilladelsen i 1888, og i 1894/95 var udlånet til indenbys lånere 688 bind og til udenbys lånere 238 bind. I 1902 nåedes maksimum for udlån uden for skolen på 1500 bind. Det forholdsvis høje tal (i hvert fald i forhold til andre skolers langt beskednere tal) skyldtes, at skolens bibliotekar var den særdeles aktive Andr. Sch. Steenberg, der gjorde meget for at få Horsens borgere til at benytte skolebiblioteket; han blev senere forkæmper for folkebibliotekssagens gennemførelse. Skolebiblioteket blev i hans tid ikke blot en bogsamling, men også noget, der nærmede sig et lokalhistorisk arkiv for Horsens og Omegn.⁷

De nye udlånsregler blev fastlagt i et særligt reglement for hver enkelt skole, og senere i 1909 udsendte ministeriet en særlig instruks for bibliotekarerne ved statens højere almen-skoler. Der var behov for mere ordnede forhold, nu da bibliotekerne skulle varetage egentlig publikumsbetjening.⁸ Efter at sagen i 1915 havde været drøftet på et rektormøde, fik nogle af de dårligst lønnede bibliotekarere deres honorar forhøjet, de havde hidtil været temmelig uensartede. Derimod ville ministeriet ikke på dette tidspunkt tage stilling til det spørgsmål, som rektorerne også havde rejst, at der var generelt et misforhold mellem bibliotekarernes arbejde og honoraret, bl.a. på grund af det offentlige udlån fra bibliotekerne.⁹

Ministeriet ønskede sikkert ikke på dette tidspunkt at betale skolebibliotekarerne større lønninger, så længe bibliotekernes fremtid var uafklaret. Åbningen af samlingerne for en større offentlighed var ganske vist i pagt med tidens behov for en større spredning af folkeoplysning, men da der samtidig var ved at opstå et stort landsdækkende system af folkebiblioteker, og da der netop i de fleste latinskolebyer indrettedes store centralbiblioteker, blev det efterhånden uholdbart, at der på skolerne var store bibliotekssamlinger uden for folkebibliotekssystemet, som ikke blev særligt meget benyttet. Bevillinger til de første centralbiblioteker i Holbæk og Vejle blev optaget på finanslovsforslaget for 1913/14, og snart fulgte flere byer efter. I 1919 nedsatte Undervisningsministeriet et biblioteksudvalg, som fremsatte et forslag, der næsten uændret blev til Lov om statsunderstøttede biblioteker i 1920. Herved sikredes statsstøtte til folkebibliotekerne, og centralbibliotekerne fik en fast plads i det landsdækkende biblioteksvæsen.¹⁰ Under debatten om biblioteksloven blev de gamle latinskolebiblioteker nævnt, men ikke egentlig inddraget. Gymnasiets folk havde imidlertid selv et par år tidligere taget spørgsmålet om skolebibliotekernes fremtid op.

Gymnasielærernes møde 1918

Adjunkt Claus Clausen i Viborg slog i bladet Gymnasieskolens martsnummer 1918 til lyd for et totalt ændret gymnasiebibliotek.¹¹ Artiklen førte til, at han fik lejlighed til at gentage og

uddybe sine synspunkter på Gymnasieskolernes Lærerforenings oktobermøde samme år.

Den ovenfor omtalte Andr. Sch. Steenberg, der tidligere var gymnasielærer i Horsens, men som nu var leder af Statens Bogsamlingskomite, indledte debatten på oktobermødet om »Skolebiblioteket og Undervisningen i Gymnasiet«. Når der blev klaget over, at vor tids studenter kunne så lidt, så hang dette sammen med elevernes manglende evner til selvstændigt arbejde. For at bedre på dette forhold, var det nødvendigt med et helt nyt syn på brugen af bøger. F.eks. var det i læseundervisningen ikke tilstrækkeligt at kunne læse højt, det var vigtigere at læse med forståelse. I lektielæsningen måtte den såkaldte frie læsning have større plads. Her var biblioteket uundværligt. Eleverne skulle lære at bruge bøgerne, lære at benytte registre og slå op i håndbøger. Først herved ville skolen blive til en virkelig arbejds-skole. To betingelser måtte imidlertid opfyldes for at nå målet: et *bibliotek*, der ikke var gemt bort i nogle afsides lokaler og en *bibliotekar*, der fik en ordentlig betaling for sit

Claus Clausen (1874-1948) startede debatten om gymnasieskolernes biblioteksforhold i 1918 både som skribent i bladet Gymnasieskolen og som indleder på lærerforeningens årsmøde. Han var ansat ved Viborg Katedralskole 1907-25, hvorefter han blev rektor ved Horsens Statsskole. Foto: Chr. E. Jørgensen, Viborg (Det kgl. Biblioteks Billedsamling).

arbejde. Skolebibliotekaren skulle have stort kendskab til fagene og eleverne, hvilket bedst kunne opnås ved, at bibliotekarjobbet medførte nedsat timetal svarende til en halv adjunktstilling. Desuden ville det bedste resultat opnås, når skolernes biblioteker samarbejdede med de store offentlige biblioteker, der var ved at blive oprettet i købstæderne.¹²

Claus Clausen, som derefter fik ordet, var meget kritisk over for de eksisterende bogsamlings muligheder for at fungere som et effektivt skolebibliotek. De var af typen »det lærde Bibliotek«, og indholdet var præget af »åndsmagterne« klassicismen og kirken. De fleste bøger havde kun museumsinteresse, og var til undervisningsbrug forældede og værdiløse. De gamle bøger kunne kun anvendes som anskuelseseksempler i den litteraturhistoriske og den historiske undervisning. Det vakte f.eks. altid interesse, når historielæreren kunne fremvise Chr. Pedersens Saxoudgave med fint udførte arabesker. Men indholdsmæssigt var det meste forældet.

Det var imidlertid vigtigt, at lærerne havde adgang til et moderne bibliotek på skolen, hvor de kunne udvikle deres undervisningstekniske duelighed, og hvor de i og uden for deres fag til stadighed kunne »drage nyt Land ind under Ploven«, og derved bevare deres »Aand frisk, modtagelig og ydedygtig«. Adjunkt Clausen kom derefter som flere andre i debatten efter foredraget ind på elevernes benyttelse af biblioteket, og om hvorfor de sproglige elever benyttede flere bøger end de matematiske. Selv om mange elever var optaget af tidens sportsraseri, ungdomsbevægelserne, musik og amatørfotografering, var udlånet fra Viborg Katedralskoles bibliotek rimelig stort især til de sproglige liniers elever. Der fandtes færre populære bøger for matematikerne, og bøger erstattedes i nogen grad af laboratorieøvelser.

De fleste udlån til eleverne skyldtes undervisningen. Lærerne henviste f.eks. til et værk i dansktimen, som eleverne derefter efterspurgte i biblioteket. Den ændrede danskundervisning førte også til, at eleverne fik brug for hjælpemidler, når de skulle udarbejde små foredrag, eller når de skulle skrive stil – det betragtedes nemlig ikke længere som snyderi at benytte kilder til stilskrivningen. I det hele taget burde bøgerne efter Clausens mening drages langt mere ind i selve undervisningen end hidtil. For de humanistiske fag burde bøgerne være, hvad kemikalier og fysiske apparater var for de reale fag. Clausen henviste her til nyere svenske erfaringer både på gymnasie- og seminarieområdet med indretning af læsestuer og centralt beliggende bibliotekssamlinger, der bidrog til at udvikle elevernes selvstændige iagttagelse. Clausen afsluttede sit indlæg med at fremsætte en plan for den fremtidige ordning af gymnasieskolernes biblioteker (jfr. nedenfor).

I den efterfølgende debat kritiseredes de bestående biblioteker. Adjunkt Flagstad fortalte således om de tarvelige bibliotekslokaler på Metropolitanskolen og om, at der siden 1909 kun var blevet indkøbt bøger for 50 kr. pr. fag til Engelsk og Tysk. Rektor Lund i Horsens ville med tak aflevere til centralbibliotekerne, hvad der fyldte op af »Gammel Teologi, og gamle Klassikere, Ting, der overhovedet ikke i Skolen bruges af noget Menneske!« Adjunkt K. Simonsen i Sorø forsvarede de matematisk-naturvidenskabelige elever. Flere af deres fag lagde mere op til at søge kundskaber ved iagttagelse end i bøger. Desuden hørte deres mindre læsning måske også sammen med, at bibliotekarerne, der altid tilhørte de humanistiske fag, ikke sørgede godt nok for at indkøbe relevante bøger til de matematiske elever. Konklusionen på debatten blev, at adjunkt Clausen foreslog nedsættelse af et udvalg til at drøfte bibliotekernes fremtid, hvilket alle tilsluttede sig.¹³

Det af bestyrelsen for Gymnasieskolernes Lærereforening nedsatte biblioteksudvalg, som udelukkende bestod af gymnasiefolk, afgav betænkning året efter i oktober 1919. Udvalget fremsatte en plan, som næsten var identisk med den, Cl. Clausen havde fremsat året før. Planen havde følgende 6 hovedpunkter:¹⁴

1. Hvert år skulle der indrettes særlige klassebiblioteker for de 4 mellemstokkeklasser;
2. Det egentlige skolebibliotek skulle være et »rent Undervisningsbibliotek«, og anskaffelserne alene være bestemt af, hvad undervisningen krævede for både lærere og elever;
3. Udlånet skulle holdes åbent ½ time hver dag efter skoletid. Åbne hylder for større elever;
4. Der skulle indrettes en læsestue, et »Laboratorium«, velforsynet med håndbøger og med central beliggenhed;
5. De private gymnasier skulle have tilskud til bibliotekers indretning og drift;
6. En klækkelig forhøjelse af bibliotekarlønningerne.

Udvalgets betænkning blev godkendt af generalforsamlingen i Gymnasieskolernes Lærereforening, og bestyrelsen blev bemyndiget til at søge planen fremmet i ministeriet.¹⁵ Ministeriet havde imidlertid længe været optaget af en anden vigtig bibliotekssag.¹⁶

De overtagne skolars biblioteker

I 1919 overtog staten og hovedstadskommunerne en række private gymnasieskoler. Biblioteksforholdene på de overtagne skoler var meget anderledes end på de gamle statsskoler. Hvor de sidstnævnte problem var for mange og for gamle bøger, havde de førstnævnte skoler næsten ingen bogsamling overhovedet, eller denne var yderst mangelfuld. Ministeriet anså det for nødvendigt, at skolerne fik en bogsamling opbygget, og nedsatte efter at have forhørt sig hos skolernes ledere om den ringe biblioteksstandard et udvalg, der skulle tage stilling til, hvor mange og hvilke bøger der burde anskaffes straks. Formanden for udvalget blev rektor for Østre Borgerdyd, Julius Nielsen, der havde godt kendskab til statsskolernes biblioteker fra sin tid som rektor i Ribe, og han havde også siddet i det ovennævnte biblioteksudvalg.

Udvalget »til Overvejelse af Indretningen af Lærer- og Elevbogsamlinger ved de af det offentlige i Storkøbenhavn overtagne Skoler« foreslog, at der til et håndbibliotek ved hver gymnasieskole bevilgedes en sum på 3.000 kr. samt ekstraordinært 600 kr. i hvert af de følgende 5 år. Desuden til en elevbogssamling 500 kr. + 100 kr. i de følgende fem år. Beløbet skulle ifølge forslaget fordeles på generelle værker og på de enkelte skolefag. Ministeriet nedsatte imidlertid beløbet til det halve: 1.500 kr. til håndbiblioteket og 250 til elevbiblioteket. Statsskolerne fik dog et lignende beløb det følgende skoleår. Udvalget udarbejdede også en liste over bøger, som minimum burde anskaffes. Listens afsnit om »Historie« skal gengives her, da den viser, at bogindkøbene var i overensstemmelse med kravene om, at de var direkte anvendelige i undervisningen.¹⁷

Danmarks Riges Historie (antikvarisk)
Folkenes Historie (antikvarisk)
Fabricsius: Danmarks Historie
Ottosen: Vor Historie (antikvarisk)
Odhner: Sveriges historia
J. P. Jacobsen: Historisk Billedatlas (maaske i flere Eksemplarer)
Nordahl Rolfsen: Verdenshistorien i Skildringer og Livsbilleder.

Udover bevillingerne til indkøb fik skolerne også på anden måde støtte til opbygning af biblioteket, da de nye skolebibliotekarer fik mulighed for at deltage i et kursus i elementær biblioteksteknik (katalogisering, reolers indretning, indbinding, bibliotekets benyttelse m.m.). Kurset afholdtes af Th. Døssing, som i 1920 blev den første biblioteksdirektør, og som snart skulle få stor indflydelse på de gamle skolebibliotekers fremtid.¹⁸

Biblioteksdirektøren blander sig i sagen

I første omgang blev gymnasielærernes forslag til modernisering af gymnasiebibliotekerne ikke fremmet i ministeriet. Undervisningsinspektøren, H. Bertelsen, støttede ganske vist hovedtrækkene i udvalgsbetænkningen, og han gav en god beskrivelse af de gamle biblioteker og deres mangelfulde opbevaringsforhold. Dog mente han ikke, at alt i samlingerne var uden værdi for nutidens lærere og elever. Statsskolernes biblioteker havde tidligere været gode lærerbiblioteker, men annuum havde været utilstrækkeligt til at holde trit med udviklingen.¹⁹ Ministeriet ønskede imidlertid at vente med større reformer, indtil lovgivningen om folkebibliotekerne var på plads, og nøjedes i første omgang med en beskeden forhøjelse af bibliotekarernes honorarer.²⁰

I januar 1921 henvendte statsskolernes rektorer sig i ministeriet for at få sagen genoptaget.²¹ Det var nemlig vigtigt, at eleverne fik adgang til læseværelser med håndbøger og bøger om emner, der behandledes i undervisningen. I fremtidens gymnasieundervisning drejede det sig ikke kun om indøvelse af de nødvendige elementære kundskaber, men i lige så høj grad om, at eleverne tilegnede sig en studiemetode, så de kunne udnytte de erhvervede kundskaber på rette måde. Rektorerne var godt klar over, at omkostningskrævende foranstaltninger som indretning af læsestuer, bedre bibliotekslokaler og klækkelige forhøjelser af bibliotekarhonorarer vanskeligt lod sig gennemføre under »de nuværende økonomiske Forhold«, men håbede alligevel, at ministeriet fandt en udvej og i hvert fald i første omgang ville forhøje bibliotekarernes løn til 1.008-1.152 kr. om året. En uvildig instans – Universitetsbiblioteket – havde vurderet bibliotekarens arbejde til 8 timer (de gamle skoler) og 7 timer (de nye skoler), og man kunne ikke forvente, at biblioteket skulle udvikle sig i den ønskede retning, hvis bibliotekaren skulle arbejde næsten gratis.

Ministeriet var ikke uvillig til at se på aflønningen, men ønskede først at erfare Statens Bibliotekstilsyns holdning til en samlet ordning af biblioteksforholdene ved statens gymnasieskoler. Biblioteksdirektør Th. Døssing indsendte derefter en plan til ministeriet, der indebar en omkalfatring af de gamle bibliotekssamlinger.²² Disse havde efter hans mening en meget ringe direkte tilknytning til undervisningen. De var ikke pædagogiske

fagbiblioteker eller håndbiblioteker til støtte for undervisningen, men store »almenbiblioteker« på linie med Det kgl. Bibliotek og Universitetsbiblioteket. De havde i ældre tid haft stor betydning især for lærerne, da der ikke fandtes andre offentlige biblioteker i provinsbyerne, men efter oprettelsen af Statsbiblioteket og en række lokale folkebiblioteker og centralbiblioteker var det ikke længere rimeligt, at store almene bogsamlinger fandtes på skolerne. Det ville være mere naturligt at overføre en væsentlig del af disse bøger til de offentlige biblioteker, hvor der var bedre mulighed for at få bøgerne ordentligt katalogiseret, og hvor de kunne bruges af en større kreds. Lignende tanker havde været fremme under udvalgsforhandlingerne om folkebiblioteksloven.

Fire hovedgrupper af bøger hørte efter Døssings mening naturligt hjemme i et skolebibliotek: 1. nyere pædagogisk litteratur (f.eks. undervisningsmetodik, opdragelseslære og bør-

Thomas Døssing (1882-1947), der i en længere årrække som biblioteksdirektør var folkebiblioteksvæsenets ubestridte førstemand, fik stor indflydelse på 1922-cirkulæret om gymnasieskolernes biblioteker. Under og efter 2. Verdenskrig blev Døssing landskendt for en helt anden virksomhed, nemlig som Danmarks repræsentant i Moskva. Foto: Holger Damgaard (Det kgl. Biblioteks Billedsamling).

nepsykologi); 2. de vigtigste danske opslagsbøger og leksika samt håndbøger vedrørende de enkelte skolefag; 3. almentilgængelig oplysende faglitteratur til brug for lærernes forberedelse til undervisningen og for elevernes supplerende læsning; 4. den skønlitteratur, skolen kræver, eleverne skal kende (især den klassiske danske).

En del af denne litteratur manglede og måtte anskaffes. Derimod havde skolerne mange bøger, der faldt uden for Døssings fire grupper. Dem ville han i stort omfang fjerne fra skolerne efter følgende retningslinier: 1. Universitetsbiblioteket og Det kgl. Bibliotek skulle have lov til at tage, hvad de ikke havde i forvejen. Sagen om udleveringen af inkunabler var præcedens herfor; 2. derefter skulle Statens Bibliotekstilsyn »under Samvirken med« skolens rektor og bibliotekar udtage bøger, der havde tilknytning til lokale forhold eller var doneret skolen m.v., samt eksempler, der viste boghåndværkets udvikling gennem tiderne. Disse bøger kunne skolen beholde; 3. resten af skolebiblioteket skulle overføres til det lokale offentlige bibliotek eller amtets centralbibliotek.

Herved ville centralbibliotekerne komme i besiddelse af en stor samling værdifulde bøger og tidsskrifter navnlig af historisk, topografisk og sprogligt indhold. Centralbibliotekerne ville blive sparet for at indkøbe kostbar ældre dansk litteratur. Men ved overførelsen ville man også få en stor »død« og lidet anvendelig bogmasse især inden for græsk og latinsk litteratur, filologi, teologi, jura og statsvidenskab. Døssing mente, at centralbiblioteket blot kunne opmagasinere disse bøger, uden pligt til at katalogisere dem.

Senere uddybede Døssing i to skrivelser til ministeriet og et brev til departementschef K. Glahn sine synspunkter om opsplitningen af de gamle skolebiblioteker.²³ Udskillelsen af den litteratur, der skulle overføres til centralbiblioteket, skulle efter Døssings opfattelse ledes »fra oven«, dvs. fra Statens Bibliotekstilsyn, og ikke overlades til lokal afgørelse. Skolernes bibliotekarere havde ofte »bibliofile Interesser« og ville derfor beholde for meget af den »døde litteratur«. Det stedlige offentlige bibliotek ville ikke tage nok hensyn til skolens tarv. Men der måtte føres individuelle forhandlinger om hver enkelt skole, og der skulle også tages hensyn til folkebibliotekets standard. I en by som Ribe ville der næppe blive økonomisk mulighed for at indrette et ordentligt bibliotek, og man kunne da overveje i stedet at indrette det offentlige bibliotek i katedralskolens bibliotek. Kun i særlige tilfælde skulle bøger fra en skole i ét amt kunne overføres til et bibliotek i et andet amt. Derimod ville Døssing gerne betænke Landsbiblioteket i Reykjavik med litteratur fra skolerne. Endelig pegede Døssing på vigtigheden af, at Statens Bibliotekstilsyn i fremtiden fik en slags kontrol med gymnasieskolernes biblioteker og deres boganskaffelse, således at man kunne hindre uhensigtsmæssige indkøb.

I ministeriet støttede man hovedtanken i Døssings plan, at der skulle ske en udlevering, men sagen skulle ikke afgøres alene af biblioteksfolk, eller af et udvalg af biblioteksfolk under samvirken med rektor. Skolen skulle drages meget mere ind i sagen. Biblioteksdirektørens egentlige interesse knyttede sig til folkebibliotekssagen, og »man kan ikke fra hans Side vente Antipati overfor Tanken om at afgive« statens bogsamlinger til et kommunalt eller privat bibliotek. Men ikke alle delte hans syn på sagen.²⁴

Cirkulæret af 13. marts 1922

Undervisningsministeriet indkaldte i december 1921 et udvalg bestående af både gymna-

siefolk (rektorerne i Nykøbing og Haderslev samt gymnasiebibliotekaren i Frederiksborg), undervisningsinspektøren og to biblioteksfolk (Døssing og Carl S. Petersen) til møde i ministeriet, hvor det endelige forslag skulle drøftes.²⁵ En afslutning af sagen var yderligere blevet nødvendiggjort af forholdene på de nye statsskoler i Sønderjylland. Rektor på Sønderborg Statsskole havde allerede i november 1920 henvendt sig til ministeriet med anmodning om at komme af med en række ældre bøger enten ved at bytte med bl.a. Det kgl. Bibliotek eller ved at overføre bøgerne til et nyt folkebibliotek. Skønt ministeriet ikke ønskede at oprette nye store statsskolebiblioteker, fandt det det ikke opportunt at drøfte enkeltsager, så længe forhandlingerne om bibliotekernes fremtid var uafklaret.²⁶

Mødet i ministeriet tog udgangspunkt i Døssings ovennævnte plan, og hans dominerende indflydelse kom også til at præge udkastet til cirkulære, som ministeriet havde klar i januar 1922.²⁷ Ministeriet ønskede, at »Statsskolernes Bogsamlinger i saa vidt Omfang, som det er muligt, og som det er foreneligt med Skolernes rimelige Krav paa at bevare en passende Bogsamling til Brug for Lærere og Elever, bør gøres tilgængelige for den almene Befolkning«, hvilket mest hensigtsmæssigt kunne ske ved overførelse til stedets offentlige bibliotek. Ejendomsforholdet til bøgerne skulle dog ikke ændres. De skulle deponeres i folkebiblioteket, og bøgerne skulle påføres statsskolens stempel. Af psykologiske grunde skulle udlevering normalt ikke finde sted til biblioteker uden for den pågældende by (dog bortset fra KB, UB og Statsbiblioteket). Retningslinierne for, hvilke bøger der kunne blive tale om at udskille, og hvilke der skulle blive på skolerne, var stort set som i Døssings forslag. På samme måde skulle forældede bøger opmagasineres på passende steder (dvs. stuves sammen i afsides lokaler), og der skulle ikke ske katalogisering eller konservering af disse bøger. Når udskillelsen var sket, skulle skolebiblioteket ikke længere være offentligt tilgængeligt, men kun være bibliotek for skolens lærere og elever.

På et punkt fulgte ministeriet ikke Døssing. Det var med hensyn til, hvorledes forhandlingerne om udleveringen skulle foregå. Skolerne fik noget større indflydelse. Inden de endelige forhandlinger skulle foregå mellem en repræsentant for Bibliotekstilsynet og rektor, skulle rektor på grundlag af drøftelser med skolens bibliotekar og faglærerne udarbejde en fortegnelse over, hvilke bøger man mente at kunne tilbyde folkebiblioteket. Endelig blev Døssings forslag om, at Bibliotekstilsynet fremtidig skulle have indseende med skolens indkøb af bøger, ændret til, at der fremtidig skulle være et »intimt Samarbejde« mellem skolens bibliotek og det offentlige bibliotek om boganskaffelser, således at unødvendige dubletkøb kunne hindres.

Mødedeltagerne fra december fik derefter mulighed for at udtale sig om cirkulæreforslaget. Medens Bibliotekstilsynets folk ønskede mulighed for, at bøgerne kunne overgå til folkebibliotekerne til ejendom og ikke kun som deponering, og at bøger også i særlige tilfælde kunne overgives til biblioteker i andre byer,²⁸ gik Haderslevrektoren, Karl Mortensens kommentarer i en helt andet retning. Han ønskede udtrykkeligt nævnt i cirkulæret, at der først og fremmest skulle tages hensyn til skolens tarv, og at det skulle være rektor og de øvrige lærere, der bestemte, hvad der inden for cirkulærets rammer skulle udleveres. Det var nemlig »kun Skolens Mænd«, der kunne betegnes som sagkyndige med hensyn til, hvad skolerne havde brug for ved undervisning og studier. Rektor ønskede dernæst sikkerhed for, at skolerne derefter kunne beholde »sit Restbibliotek i Fred«. I det hele taget bad han

ministeriet om at fare med lempe, da han anså hele sagen for »en alvorlig Forringelse af Skolens aandelige Stilling og Kulturværdi«. ²⁹

I ministeriets endelige cirkulære af 13. marts var der hovedsagelig kun foretaget redaktionelle ændringer. ³⁰ Eneste reelle tilføjelser var, at skolerne på rektor Mortensens opfordring fik lov til at beholde »typiske Værker i Skønlitteraturens eller Videnskabens Historie«, og at de særlige udgifter ved udskillelsen af bøger fra skolerne skulle betales af Statens Bibliotekstilsyn. Mortensens øvrige ønsker blev ligeså lidt som biblioteksfolkenes forslag imødekommet.

Konklusion

Hvad opnåedes der med cirkulæret i 1922? Fik man som ønsket løst alle problemer for gymnasieskolernes biblioteker? Svaret må nærmest blive et nej. Som cirkulæret lagde op til, blev der i de næste år – ja årtier – ført en række forhandlinger om overførsel af bøger fra en række skoler til folkebibliotekerne m.v., men dette løste ikke problemerne med den såkaldte døde litteratur. En række skoler ønskede som rektor Mortensen at beholde mest muligt, og en del af de gamle statsskoler ejer endnu i 1991 meget store bogsamlinger af samme karakter, som dem man forhandlede om i 1918-22. Jeg håber i anden sammenhæng at kunne behandle sagerne om udlevering af bøger fra de enkelte skoler.

Sagen om gymnasiebibliotekerne var startet af gymnasielærerne, fordi de ønskede et bedre brugsbibliotek for den moderne gymnasieskole. De ønskede indrettet læsestuer med håndbøger og moderne bibliotekslokaler, hvor de let kunne finde frem til litteratur, der var direkte anvendelig i undervisningen. Og for at dette kunne ske, måtte skolebibliotekarerne have en ordentlig løn. Alt dette havde man bedt om, da sagen blev indsendt til ministeriet, men intet af det var med i cirkulæret. Sagen fik en drejning, da biblioteksdirektør Døssing gik ind i debatten. Derefter kom spørgsmålet alene til at handle om udlevering af bøger til folkebibliotekerne. Dette var også en konsekvens af den aktive »biblioteksbevægelse«, der var på denne tid. Og man kan sige, at cirkulæret løste et stort potentielt problem; det fritog gymnasiebiblioteket for at være et offentligt bibliotek, hvilket på længere sigt ville have været meget u hensigtsmæssigt.

Begge hovedindledere på Gymnasieskolernes Lærerforenings oktobermøde i 1918 ønskede, at bøgerne og skolebiblioteket skulle drages meget mere aktivt ind i undervisningen. Dette ønske blev ikke opfyldt på den måde, at det kom ind i skolelovgivningen som krav, men i praksis gjorde en række lærere forsøg med at bibringe eleverne elementært kendskab til bøgernes brug. Der synes blandt de eksperimenterende lærere at være nogenlunde enighed om, at de vigtigste opslagsbøger var ordbøger, Salmonsens og biografiske leksika, statistisk årbog og Hof- og Statskalenderen. Desuden blev telefonbogen, køreplanen og vejviseren brugt som øvelsesmateriale. ³¹ For de lærere og elever, der deltog i denne undervisning, var bøger og bibliotek ikke en »død« skat, men helt nødvendige arbejdsredskaber. Men som lektor Kaj Bredsdorff (Frederiksborg Statsskole) beklagede i »Gymnasieskolen«, savnede skolen både øvelseslokaler og et tilstrækkeligt antal håndbøger. Det er nok en af grundene til, at denne undervisning, der i høj grad fremmede elevernes selvvirksomhed, kun blev til spredte forsøg. På dette område var cirkulæret af 1922 ikke fyldestgørende.

Noter

1. Tallene stammer fra Statens Bibliotekstilsyns skr. til Undervismin. 9.2.1921. RA. Undervisningsministeriet. 2. dep. Journalsag 116/1921.
2. Ellen Pedersen: Odense Katedralskoles Bibliotek (*Odenses bibliotekshistorie*. Red. Torben Nielsen (1990) s. 50-51).
3. Erik Nørr: Bibliotekernes kamp om inkunablerne (*Profiler i nordisk Senmiddelalder og Renaissance. Festskrift til Poul Enemark* (1983) s. 343-58).
4. Instruktion 13.9.1805 § 8d (Schous Forordninger 1804-08 s. 357).
5. En oversigt over de videnskabelige afhandlinger findes i Erik Nørr: *Latinskolens programmer 1840-1903* (1980) og *Gymnasieskolens programmer 1903-1958 I-II* (1985).
6. Bjørn Kornerup: *Caspar Paludan-Müller. Et udvalg af hans optegnelser og breve* (1958). Bd. I s. 51ff. og Bd. II passim.
7. Andr. Sch. Steenberg: *Horsens lærde Skoles Bibliotek 1745-1895* (Horsens skoleprogram 1895 s. 5-24); Lauritz Nielsen: *Danske Stifts- og Skolebiblioteker* (1925).
8. Instruks 9.3.1909 og Kultusmin. Skr. 9.3.1909 (Meddelelser ang. de højere Almenskoler 1908-09 s. 103-04).
9. Kultusmin. Cirk. 19.11.1915 (K. Glahn: *Retsregler vedr. det højere Skolevæsen IV* (1917) s. 136-38).
10. H. Hvenegaard Lassen: *De danske folkebibliotekers historie 1876-1940* (1962); *Rigsdagstidende* 1919/20 Tillæg A sp. 4985-5020.
11. Cl. Clausen: Skolebiblioteket (*Gymnasieskolen* 1918 s. 86-90).
12. Gymnasieskolernes Lærerforening. *Beretning om Mødet i Oktober 1918* (1919) s. 136-43.
13. Clausens indlæg (smst. s. 143-57), debatten (s. 157-63). Jfr. *Gymnasieskolen* 1918 s. 115-18.
14. Betænkningen er trykt i *Gymnasieskolen* nr. 5 december 1919 s. 117-20.
15. *Gymnasieskolen* nr. 4 november 1919 s. 98-99.
16. Gymnasieskolernes Lærerforening til Undervisn.min. 2.12.1919 (Undervisn.min. 2. dep. Journalsag 2262/1919); jfr. 1. Dep. 2. kt. 305/1957.
17. Udvalgets arbejde og ministeriets bevilling af 25.7.1919 og 11.11.1919 se journalsag 1347/1918.
18. *Gymnasieskolen* 1919 s. 119. Under 2. verdenskrig blev Døssing Frihedsrådets repræsentant i Moskva og 1945-47 gesandt i Moskva.
19. H. Bertelsen til Min. 22.12.1919 (Journalsag 2262/1919).
20. Se Min.s interne papir 30.12.1919 og 10.1.1920 samt Min. Cirk. 29.5.1920 (J. 2262/1919).
21. Rektorenes skr. 3.1.1921 til Min. indsendtes af rektor V. Bjerre, Vestre Borgerdyd (J. 116/1921).
22. Min. 2.2.1921 til Døssing (Kopibog 1731/1921); Døssing til Min. 9.2.1921 (J. 116/1921).
23. Døssing til Min. 1.10 og 23.11.1921 og til K. Glahn 23.11.1921 (J. 116/1921).
24. Se Min.s interne papir i J. 116/1921.
25. Min.s indkaldelse 3.12.1921 til mødet den 19.12. (Kopibog 21759-64/1921). Carl S. Petersen var ansat ved Statens Bibliotekstilsyns midlertidige kontor for de sønderjyske Landsdele i Aabenraa; senere blev han overbibliotekar ved KB.
26. Se journalsag 1251/1920.
27. I journalsag 116/1921 findes ministeriets notater fra mødet den 19/12-1921 og det foreløbige cirkulære fra januar 1922.
28. Th. Døssing 20.1. og Carl S. Petersen 17.1.1922 til Min. (J. 116/1920).
29. Karl Mortensen 9.2.1922 til Min. (J. 116/1920).
30. Cirk. 13.3.1922 (K. Glahn: *Retsregler vedr. det højere Skolevæsen* (1923) V s. 193-96).
31. Kaj Bredsdorff: Undervisning i Bøgers Brug og Avislæsning (*Gymnasieskolen* 1926 s. 125-31); A. Krogh: Om »Bøgers Brug« (*Gymnasieskolen* 1932 s. 77-81); jfr. H. Hvenegaard Lassen: Gymnasiets Bibliotek (*Gymnasieskolen* 1920 s. 10-15).